

سمندر چل گیس

سی و سہ اوسانہ

محسن میهن دوست

میهن دوست، محسن، ۱۳۲۵ - ، گردآورنده.
سمندر چل گیس / محسن میهن دوست. - تهران: ماکان، ۱۳۸۳.
۲۱۱ ص.:

ISBN:964-6692-24-9

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
نمایه.

۱. افسانه‌ها و قصه‌های خراسانی. ۲. داستان‌های کوتاه فارسی - - قرن
۱۴. الف. عنوان.

۳۹۸/۲۰۹۵۵۸۲ PIR ۸۷۹۵/م۹ س ۸
۱۳۸۳

۸۳-۱۸۵۳۴

کتابخانه ملی ایران

سمندر چل گیس

محسن میهن دوست

۱۳۸۴، نشر ماکان، ۳۳۰۰ نسخه

حروف نگاری و صفحه آرایی: خسرو چگینی

لیتوگرافی، چاپ، صحافی: نادر، سارنگ، ایران زمین

مرکز فروش: میراث کتاب، تلفن ۶۴۰۴۹۱۳

شابک: ۹۶۴-۶۶۹۲-۲۴-۹

۲۰۰۰ تومان

در این دفتر:

- یادداشت
- فهرست اوسانه Owsâne ها
- اوسانه ها
- فهرست اصطلاحات
- نام نامه

یادداشت

کتابی که در پیش‌رو قرار دارد نخستین بار در سال ۱۳۵۲ به وسیله‌ی مرکز مردم‌شناسی و فرهنگ عامه ایران^{*} به چاپ رسید و چندان که باید در دسترس عموم قرار نگرفت.

کتاب یا به کتاب‌خانه‌ی دانشکده و مؤسسه‌های پژوهشی فرستاده شد، و یا به اشخاصی اهدا گشت، که گوشه‌ی چشمی به مقولات مردم‌شناسی و فرهنگ عامه نشان می‌دادند. و نهایت، سمندر چل‌گیس که در نوع خود به سبب کهن اوسانه^{owsâne} و وجه اسطوره‌ای کم‌رنگ شده‌ی برخی از نمونه‌های اش؛ بعد پژوهشی درنگ برانگیزی را گوشزد می‌کرد، از حضور در بازار کتاب، و ده‌کده‌ی کتاب‌فروشی‌ها محروم ماند.

کتاب، پس از مدتی کوتاه، در هند، از زبان فارسی به هندی برگردانده شد، و مورد استقبال اوسانه‌شناسان آن دیار قرار گرفت، و در ایران هر چند از معرفی و نقد بی‌نصیب دیده نشد، اما چنان که آمد، توزیع آن «اداری» و «دولتی» از جنبه‌ی مقررات بیرون نزد!

اکنون که بیش از سی سال از چاپ آن می‌گذرد، «آقای رنجبر شورابی

*. *owsâne* و یا *owsâne* را بیشتر به جای «افسانه» و یا «قصه» می‌گذارم. از آن روی که در اشکال‌گویی مردم خراسان، از جهتی چند ثغور کهن‌تری را بر فرهنگ عامه‌شناس، بر می‌نماید. یا حداقل مرز مشخص‌تری را فی‌المثل نسبت به «داستان»، «روایت»، «سرگذشت» و... پیش‌رو می‌گذارد.

عهده‌دار چاپ آن شد و پیداست یادداشت کوتاهی که به جای پیشگفتار در چاپ نخست دیده می‌شود، دیگر واضح مطلب نیست، و چون از آن زمان تا به اکنون تحلیلی و نظری مطالبی درباره‌ی اوسانه‌ها از صاحب این قلم به چاپ رسیده است، گفتم نخست، آن مقدمه‌ی کوتاه را کنار بگذارم، دو دیگر حکایت «روبا» را که به طور کلی با دیگر اوسانه‌های کتاب متفاوت است، حذف کنم، و جای آن اوسانه‌ی شگفت فاطمه‌ی شهر خُور را قرار دهم. سه دیگر نام راویان را که در چاپ نخست ذکرشان آمده است، از کتاب کنار بگذارم.

از جمله‌ی نکته‌هایی که لازم به گفتن است، ویرایش اندکی است که دوباره بر روی برخی از اوسانه‌های کتاب اعمال کردم، و از آن جا که اکثر اوسنه‌های این مجموعه حماسی تغزلی است، و از باور داشت‌های کهن الگو نشان دارد. لحن راویان، و آن چه در گستره‌ی ادبیات شفاهی، واگوری بخشی از اوسانه‌های خراسان است، به دور از جوهره‌ی بافت زبان و گفتار راویان قرار نگرفت، و بازنویسی همان است که در چاپ نخست گفته‌ام: گردآورنده تا آنجا که توانست از سپرده به دور نشد! دیگر آن که آغاز برخی از اوسانه‌هایی که با «یکی بود، یکی نبود» و یا پایان «قصه‌ی ما دروغ بود و...» را که در چاپ نخست حذف شده است، هم‌چنان روا دانستم، و این نیز گفتاری توضیحی و تفسیری طلب می‌کند، که به اختصار می‌گویم: اوسانه‌هایی که ردی به اساطیر و آیین می‌برند. و وجه کم‌رنگ شده‌ی اسطوره‌اند، و در این دفتر نمونه‌های آن موجود است، نقلِ باور و یا اصطلاح «یکی بود، یکی نبود» و یا «قصه‌ی ما دروغ بود» در چشم و ذهن خواننده‌ی عادی، ساخت و محتوای اسطوره‌ای

اوسانه‌ای، و محتمل برخی از عناصرِ رواییِ خط و نشان‌دار را صدمه‌ی روانی می‌زند، و آن را از آغاز بی‌پیشینه، و در پایان دروغ می‌نمایاند. این نیز از نگاه نگارنده که تاکنون بیشترین اوسانه‌های سحر و جادویی (قصه‌های پریان) را گردآوری کرده و به چاپ رسانده است، چندان قبول واقع، و ادامه‌ی راهی که در پیش روهست، نیست. هر چند در بستر کار علمی، محورِ مقولاتی از این دست، و خط‌زدگی، قابل بحث و گفت‌وگوست.

نیز در میان سی‌وسه اوسانه‌ی کتاب که در خراسان (مشهد و دهکده‌ی تلگرد Telگرد^{۳۳} شنیده شده، و در این دفترخانه یافت کرده است، قصه‌ی جام، و قصه‌ی تاک به روایت کوتاه تن می‌زند، که به جهت عناصر و مواد اوسانه‌ای دیرینه زیست، هم‌چنان در جایشان باقی ماندند. آخر آن که، با هر خط و ربط، و سیاقی که به این اوسانه‌ها نگاه شود، اصل مسلمی که همانا معتقدات و گذشته‌ی قومی است، بیش از پیش خواننده‌ی ردیاب را به دنیاهای پنهان، و ذخیره‌های رمزی و تمثیلی این دفتر توجه خواهد داد.

۳۳. به «گل‌شهر» نیز شهرت دارد. اکنون پاره‌ای از مشهد است.

فهرست اوسانه‌ها

۱۵	یکم	قصه‌ی جام
۱۷	دوم	قصه‌ی تاک
۱۹	سوم	دیو عاشق
۲۱	چهارم	قوز بالا قوز
۲۴	پنجم	درویش زرنگ
۲۷	ششم	«راه» و «نیمه راه»
۳۰	هفتم	دیو ترسو
۳۳	هشتم	پاداش
۳۶	نهم	باهوشان
۴۰	دهم	دختر شاه‌پریان
۴۴	یازدهم	فاطمه‌ی شهرخور
۴۸	دوازدهم	میراث
۵۱	سیزدهم	مرغ تخم‌طلایی
۵۷	چهاردهم	نی خوش صدا
۶۱	پانزدهم	قصه‌های سه نارنج

چل کلید.....	شانزدهم.....	۶۶
قصه هفت سربریده.....	هفدهم.....	۶۹
قصه ی نیم تنه.....	هجدهم.....	۷۴
شاهزاده مشرق زمین و دختر پادشاه مغرب زمین.....	نوزدهم.....	۷۹
سبز قبا و شکر هوا.....	بیستم.....	۸۵
دختر بازرگان و پسر شاه پریان.....	بیست و یکم.....	۹۳
مون چل کره.....	بیست و دوم.....	۱۰۲
قلعه دیوان.....	بیست و سوم.....	۱۰۸
اسب ابر باد.....	بیست و چهارم.....	۱۱۵
شیرزاد.....	بیست و پنجم.....	۱۲۲
ترکه ی راز.....	بیست و ششم.....	۱۲۹
دختر نارنج طلا.....	بیست و هفتم.....	۱۳۷
خون برف.....	بیست و هشتم.....	۱۴۳
دیو هفت سر.....	بیست و نهم.....	۱۵۴
سمندر چل گیس.....	سی ام.....	۱۶۶
خسرو دیوزاد.....	سی و یکم.....	۱۷۲
مجسمه ی خروس طلایی.....	سی و دوم.....	۱۸۶
پری زاد.....	سی و سوم.....	۱۹۷
فهرست اصطلاحات، کنایه، تفرین، مثل و.....		۲۰۷